

УДК 631.338.63.001(477)
© 2010

*С.А. Балюк,
В.В. Медведєв,
Б.С. Носко,
академіки УАН*

*ННЦ «Інститут
грунтознавства та агрохімії
імені О.Н. Соколовського»*

ІМІТАЦІЯ ПЕРЕБУДОВИ В АГРАРНІЙ НАУЦІ (АБО ХТО ВИГРАЄ ВІД ПРИЄДНАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ІНСТИТУТІВ ДО ВУЗІВ)

*Розглядаються актуальні проблеми організації
аграрної науки в Україні.*

У науці стає поганою традицією — замість нормального фінансування ініціювати розмови про її перебудову. Обов'язково з'являється якийсь наполегливий промовець, який намагається довести, що можна все покращити, якщо, наприклад, одну організацію приєднати до іншої. Так, уже давно за ініціативою деяких діячів насаджується думка про те, що аграрна наука може бути ефективною лише за умови функціонування її у межах агроуніверситетів. Можливо й так (американський досвід начебто свідчить на користь такого поєднання), але Україна успадкувала структуру управління аграрною наукою від СРСР, який, у свою чергу, ще у російській імперії. В СРСР і Україні, у тому числі, наукові дослідження традиційно проводили переважно в академічних і галузевих науково-дослідних інститутах, де формувалися наукові школи і здійснювалися фундаментальні дослідження. Порівняння результативності наукових робіт у вузах і академічних інститутах свідчать явно не на користь вузів. Це може підтвердити будь-який незалежний фахівець. На жаль, тільки в окремих аграрних вузах, де працювали видатні вчені, викладацька і дослідницька справи ефективно поєднувалися. Але повторюємо, це скоріше було винятком, ніж правилом.

Вузи з метою підвищення рівня наукових досліджень удавалися до створення кафедр у науково-дослідних інститутах, направляли в НДІ студентів для підготовки магістрів, а викладачів — на стажування.

У США історично склалося так, що освітня наука і наукова діяльність поєднувалися з часів утворення перших університетів. Самостійні дослідні інститути стали функціонувати пізніше під егідою великих фінансово-промислових корпорацій або університетів, а в аграрній сфері — тільки з кінця 30-х років минулого століття. Наприклад, кілька інститутів земельно-охоронного напрямку почали працювати одночасно з утворенням Служби охорони ґрунтів. Але самостійні науково-дослідні інститути ніколи не домінували у США. Фундаментальні дослідження тут виконували і ведуть нині в університетах.

До речі, у більшості європейських країн, за

винятком Великої Британії, американська модель управління наукою у чистому вигляді відсутня, але вузи і дослідні інститути різних міністерств гармонійно співіснують. Як і американська, російська аграрна наука довела своє право саме на таку модель численними досягненнями у різних галузях, у тому числі у науках про землю, рослинництві, тваринництві та меліорації. Не менш позитивно є й українська аграрна наука, адже досвід управління нею в країні накопичено чималий. І чи знайдуться фахівці, які скажуть, що це був не успішний досвід, особливо після надання Академії аграрних наук почесного статусу національної? А хіба щорічні 40 млн тонн зерна, здобуті за гострої нестачі вологи, не свідчать про ефективність наукових доробок Академії? Адаже за рекомендаціями науковців оновлюються і стають більш стійкими до кліматичних аномалій сорти різних сільськогосподарських культур, поступово зростає частка мінімального (вологозбережувального) обробітку ґрунту, під «тиском» науки урізноманітнюються сівозміни, зменшується кількість бур'янів, стає майже обов'язковим підживлення озимини, що також сприяє більш раціональному використанню вологи.

Між іншим, управління наукою у Франції саме таке, як і в Україні. У Парижі працює керівництво — Національний інститут з аграрних досліджень, а у регіонах — дослідні інститути. Поруч з ними розвивається наука в освітніх закладах. Нікому й на думку не спадає переймати американську модель і поєднувати вуз і дослідний інститут, адже треба не тільки зважати на історичні корені і традиції французької та американської систем, але й міркування самих інститутів і провідних фахівців. Особливо важливо, щоб кожний науковець знав, від яких чинників залежить ефективність його праці. Питання, до якого відомства належить той чи інший науковий заклад, не є тут пріоритетним. Набагато важливіше — мати досвідчених і активних наукових лідерів, забезпечити оснащення наукових установ приладами, надати їм можливість вести експерименти, сприяти вільному доступу до наукових публікацій провідних країн, брати участь у міжнародних нарадах, проводи-

ти стажування спеціалістів у кращих світових лабораторіях, активно спілкуватися зі своїми колегами за межами країни і ще багато чинників. Саме це і є ключем до підвищення ефективності науки, а не перебудова на зразок «аби не так як зараз».

Хто виграв від приєднання дослідницького інституту до вузу? Безперечно, вуз, бо він за рахунок залучення учених зразу ж підвищить рівень викладання. А що отримує НДІ? Майже нічого, адже поєднання його з вузом ніяк не вплине на успішне вирішення хронічних проблемних питань діяльності наукового закладу — кадрових, матеріальних, соціальних і, головне, фінансових.

Типовий дослідницький інститут будь-якої західноєвропейської країни має можливість одержувати фінансування з різних джерел — бюджету, кількох міністерств, різних фондів і грантів. Останніми роками стає все більш значущим фонд наукової комісії Європейського Союзу. Там, якщо НДІ має достатню кількість висококваліфікованих фахівців, він не може залишитися без фінансів. Це не можна навіть порівнювати з українською практикою, де вже багато років фактично фінансується тільки заробітна плата. Дістати додаткове фінансування вкрай важко і часто просто неможливо. Міністерства неспроможні фінансувати навіть ті роботи, які позначені у законах і постановках найвищих органів влади, а почесний національний статус дослідного інституту ніяк не впливає на його фінансовий стан і матеріальну базу, зокрема забезпеченість приладами. Чим тут може допомогти об'єднання агроуніверситету з НДІ, бідного з бідним? Проблему підвищення ефективності аграрної науки не можна звужувати до стосунків з аграрними вузами. Це навіть не другорядна проблема, а, скоріше, проблема окремих надто амбіційних діячів.

Штучне поєднання агроуніверситетів і НДІ, безперечно, негативно позначиться на ефективності роботи наукового закладу, адже їхні завдання принципово різні і мало сумісні, але в разі їхнього поєднання існує загроза, що наука у діяльності нового закладу вже не буде пріоритетною справою. Ніхто не перешкоджає розвитку плідних творчих стосунків між ними і можливості для цього є.

Ще раз наголошуємо: проблеми аграрної науки в іншому. Головна з них — попит на результати наукової діяльності. Держава і, передусім, її повноважний представник — Міністерство аграрної політики повинно бути замовником нових агротехнологій. Саме тут криється розв'язання одвічної проблеми — впровадження результатів наукових досліджень. Але про яке впровадження може йти мова, якщо Мінагрополітики фактично не має реальних планів оновлення технологій та модернізації галузі. Сільське господарство європейських країн активно засвоює нульові технології, точне й ор-

ганічне землеробство, різноманітні консервативні та підтримувальні технології, енерго- і екологіозбережувальний ефект від яких очевидний. До впровадження залучають фермерів. Їхнє прагнення до застосування ґрунтозахисних технологій підтримують субсидіями.

Що може змінитися, якщо НДІ увійде до складу агроуніверситету? Впевнені: нічого!

Таку саму відповідь буде дано й на інші болючі питання функціонування наукового закладу. Наприклад, де взяти позабюджетні кошти, якщо немає коштів у міністерствах, відсутні фонди, гранти, а такий досвід усе ніяк не може прижитися в Україні. Ось чому з року в рік не вирішуються кардинальні аграрні питання — немає земельного кадастру, не ведеться моніторинг природних ресурсів, який вже давно став ознакою цивілізованої країни. У результаті незбалансованого господарювання погіршуються ґрунти, у тому числі гордість України, її чорноземи, зменшуються запаси і погіршуються якість питної води, втрачають привабливість сільська місцевість і праця людей (особливо молоді) на селі. Ці питання складні і коштовні, а на обмежені бюджетні кошти їх вирішити неможливо. Потрібна допомога. Але не така, яку замислили «новатори» від науки. Треба не реорганізувати чи переставляти, а вирішувати дійсно актуальні питання.

Роль держави у цій справі є визначальною — підтримувати актуальні дослідження усіма доступними засобами. Якщо це не робиться, то немає різниці в тому — знаходиться науководослідний інститут у межах агроуніверситету чи має самостійний статус.

Отже, проблема перебудови в аграрній науці актуальна. Її рівень і результативність потребують підвищення. Необхідні наполегливі та злагоджені дії держави, академії, інститутів і науковців, та й освітні установи прямо причетні до цього. Союз між освітою і наукою повинен бути. Та він був завжди і існує тепер, чому можна навести чимало прикладів. Але базується він не на перепідпорядкуванні НДІ агроуніверситету, а на узгодженій роботі кафедр і лабораторій, спільних темах, проектах, дослідах і вирішенні конкретних завдань.

Українська академія аграрних наук, з дня заснування якої минуло вже понад 50 років і яка нині об'єднує більше ніж 70 інститутів і дослідних станцій, поступово перетворилася на могутню державну структуру. Академія має достатній науковий потенціал для вирішення найактуальніших проблем суспільного розвитку держави і забезпечення динамічного інноваційного зростання її економіки. Вона здатна підтримувати авторитет України як провідної аграрної держави і вирішувати завдання будь-якої складності, у тому числі й підвищення рівня підготовки бакалаврів, спеціалістів і магістрів. Важливо, щоб цій справі не заважали непродумані й поспіхом підготовлені пропозиції.